

Az igaznak emlékezete áldott (Péld 10,7)
Karácsonykor lenne 90 éves Berényi Dénes

Gaál Botond

teológus, ny. egyetemi tanár,
Debreceni Református Hittudományi Egyetem

1984-et írtunk, amikor a hollandiai Breukelen-ben szervezett nemzetközi interdiszciplináris konferencián odajött hozzám egy holland református fizikus, mert megtudta, hogy magyar vagyok, méghozzá Debrecenből jöttem. Csupán annyit kérdezett, hogy ismerem-e Berényi Dénest. Igen, válaszoltam. Ő baráti köszöntését küldte neki, majd rövid beszélgetés után kedvesen mosolyogva tovább ment. Idehaza tudtam meg Berényi Dénestől, hogy a hollandok egyik legtekintélyesebb akkori elméleti fizikusa küldte a jókívánságait. Idehaza állt össze a kép, miszerint mindketten hívő keresztyén tudósok voltak, egymást számon tartották.

Ezt a történetet azért bocsátottam előre, mert bár a holland fizikus nevét már rég elfelejtettem, de az megmaradt az emlékezetemben, hogy a mély barátságukat keresztyén hitük tette maradandóvá. Erről mindketten egyformán és ilyen értelemben nyilatkoztak. Abban az időben itthon az állami intézetekben ritkán lehetett hallani ilyen kötelékű baráti kapcsolatról. Bár csak közvetítő lehettem, számomra nagyon bátorító volt. Berényi Dénest ismertem, de igazából csak a köszöntés átadásakor beszéltünk egymással bővebben. Ekkor még másfajta ideológiai szelek lengedeztek a magyar politikai életben. Ennek ellenére mi is számon tartottuk, és az állami vezetők is tudták, hogy nemcsak az Akadémia elnöke, Szentágothai János, hanem az MTA irányítása alatt működő debreceni Atommagkutató Intézet (ATOMKI) igazgatója is egy keresztyén hitben járó tudós férfi. Ismereteim szerint Berényi Dénest mindenki elfogadta és tisztelte, véleményét meghallgatták, mérvadónak tekintették. Természtudós volt a javából. Jól látta, mi folyik körülötte a társadalomban és a tudományos életben, eszébe sem jutott, hogy hazáján kívül keresse boldogulását. Pedig – korának terminológiája szerint – „vallásos világnézete” miatt nem kaphatott egyetemi tanári katedrát, s ez életének fájó pontja maradt. Csak később adták meg neki a tiszteletbeli professzori címet. Erről a szellemi függetlenségben élő tudós emberről szeretnék most írásomban megemlékezni. 2018 Karácsonyán lenne 90 éves.

Életútja

Édesanyja Munkácson született, édesapja pedig Erdélyben. Ő már Debrecenben látta meg a napvilágot 1928. december 26-án. Mindig derűsen mondogatta a szólás-mondást, hogy a Basahalmán belül vágták el a köldökszinórját, ezért igazi debreceninek tartotta magát. Édesapja, aki szintén a Berényi Dénes nevet viselte, az erdélyi Karánsebesen született, édesanyja pedig a munkácsi születésű Tóth Vilma. Idősb Berényi Dénes meteorológus professzora volt a Debreceni Egyetemnek, feleségével együtt itt telepedtek le. Dénes fiúk a debreceni piaristák gimnáziumába járt, de a háborús események miatt 1945 tavaszán a Református Kollégiumban összegyűjtött diákcsoporttal együtt tanult, ezért kollégiumi diáknak is tartotta magát, majd visszament a piaristákhoz és ott tett érettségi vizsgát 1947-ben. Érettségi után előbb kivárt, gondolkodott azon, hogy jogász legyen-e, vagy természettudományt tanuljon. Édesapjától örökölte az egzakt tudományok iránti vonzalmat, de ez még nem volt bizonyosság számára. Ezért előbb „kipróbálta” a jogtudományt. Két szemesztert sikeresen el is végzett, de ez a terület sem igazán nyerte el a tetszését. Egy évig tartó jogtudományi belekóstolás után mégis a természettudományok mellett döntött. Bár nem akart fizikus lenni, de éppen akkor indult a fizikus szak, s jobb híján rábólintott. S ha már emellett döntött, akkor azt komolyan vette, és ezt az elhatározását a számára elrendelt végzettszerű életprogramnak hitte. Fokról fokra rácsodálkozott a természet értelemmel megragadható szabályszerűségeire, törvényeire, leírható tulajdonságaira. A fizikával töltött felsőfokú tanulmányok egyre inkább mély nyomot hagytak benne. A Kossuth Lajos Tudományegyetemen meg is szerezte a diplomát 1953-ban, s nyomban tanársegédként dolgozhatott a Kísérleti Fizika Tanszéken. Egy év múlva Szalay Sándor hívására az akkor megalakuló debreceni ATOMKI tudományos munkatársa lett. A Rutherford-tanítvány Szalay Sándor volt ekkor a Kísérleti Fizika tanszékvezető professzora, s egyben az ATOMKI igazgatója. A két intézmény szoros együttműködésben élt egymás mellett, egyazon professzor vezetésével, s csak 1967-ben vált külön. De még ekkortól is mindmáig együvé tartozónak érezte magát a két egység.

Berényi Dénes már az ATOMKI-ban dolgozott, amikor feleségül vette Bódor Elvira orvost, aki később a Kenézy Gyula Megyei Kórház Ideggyógyászati Osztályának szakorvosa lett. 2016-ban hunyt el, s 2012-ben elhunyt férjével együtt nyugszanak a Debreceni Köztemetőben. Házasságukból két gyermek született: Rita 1957-ben és András 1964-ben. Nagyon nagy gondossággal vett részt az unokái nevelésében, akiknek emlékezetében egy jóságos nagypapa él. Tíz unokának örülhetett. Rita és férje, Balogh László családjában is öt gyermek született: Máté, Sára, Anna, Zsófia, Áron, valamint András és felesége, Dr. Felszeghy Márta családjában is öt gyermek: Vince, Lilla, Janka, Emma és Rebe-ka.

Berényi Dénes az ATOMKI-ban egyre felelősebb beosztást kapott. 1963-tól az atomfizikai osztályt vezette, 1974-től igazgatóhelyettesé, majd 1976-tól igazgatóvá nevezték ki. Az intézetben mindig is működtek egyetemi tanszékek, ezek egyikére választották meg őt előbb címzetes docensnek, majd címzetes professzornak. 1990-ig vezette az intézetet, de tovább dolgozott, és 1991-től kutatóprofesszori minőségben, majd 2000-től professzor emeritusként végezte kutatói munkáját.

Alapjában véve rendkívül aktív személyiség volt, akit mind a hazai, mind a nemzetközi tudományos életben a jelentős és mérvadó tudósok közé soroltak. 1959–1960-ban a Moszkvai Állami Egyetemen volt vendégkutató, tíz évvel később pedig, 1969–1970-ben az Oxfordi Egyetemen. Munkája közben, 1963-ban megszerezte a fizikai tudományokban a kandidátusi fokozatot, majd 1969-ben az akadémiai doktori fokozatot.¹ Az MTA nyomban bevonta az Atom- és Molekulafizikai Bizottság munkájába. 1973-ban levelező taggá, 1985-ben rendes taggá választották. 1990 és 1993 között ő töltötte be az MTA egyik alelnöki tisztét, a DAB pedig (Debreceni Akadémiai Bizottság) 1993-tól két turnuson keresztül 1999-ig őt választotta elnökévé. E sorok íróját Berényi Dénes javaslatára választották a DAB főtitkárává ugyanezen periódusokban. Itt kapcsolódott össze a munkásságunk, valamint a Debreceni Szemle 1993-ban történt újraindításával, amikor is őt választottuk kuratóriumi elnöknek, én magam pedig mindmáig a kuratórium rendes tagjaként veszek részt a Szemle kiadásában.² Berényi Dénessel tehát egészen a 2012. június 27-én váratlanul bekövetkezett haláláig munkatársak és barátok maradtunk. Időközben őt az Eötvös Lóránd Fizikai Társulat elnökévé, néhány évi szolgálat után tiszteletbeli elnökévé választották, s egyben ilyen minőségében volt ő a Fizikai Szemle tudományos szakfolyóirat főszerkesztője. Nemzetközi tekintélyét jól jellemzi, hogy a londoni székhelyű Európai Akadémia (Academia Europaea) tagjai közé választotta, az egyik kisbolygót pedig róla nevezték el: 5694 *Berényi*.

Fogalmak és módszerek tisztázása a tudományos megismerésben

Berényi Dénes tudós magatartását az jellemezte, hogy amikor valamit kutatott vagy egyáltalán lehetőséget látott a természet titkainak feltárása terén, előbb mindig becsülettel tisztázta, milyen módszerrel fog hozzá e tevékenységhez. Számos írásában, a vele készített interjúkban adott erről számot. Állandóan fog-

¹ Abban az időben ez a fokozat „a ... (*pl. fizikai*) *tudományok doktora*” nevet viselte.

² A Debreceni Szemle újraindítását még 1992-ben határozta el az Universitas Egyesülés és ennek alapján Bazsa György, az Universitas akkori elnöke Gunda Béla professzort kérte fel kuratóriumi elnöknek, de ő ezt nem vállalta. Ekkor javasoltuk Berényi Dénes személyét, aki vállalta és megkapta az elnöki tisztet. A folyóirat 1993-ban jelent meg két számmal, a következő évtől kezdve pedig rendre negyedévenként.

lalkoztatta a tudományos megismerés módszerének alapvető hármas lépcsőfoka: a *megismerés*, a *kísérlet* és a *mérés*. E hármas tagozódás a természettudományos tevékenység alfája és/vagy ómegája.³ Ezt valóságosan is így kell értenünk, mert a természetet akarjuk megismerni, ezért a valóság tényeiből indulunk ki, és amikor már eljutottunk az általunk igaznak vélt eredményhez, azt is a valóság tényei fogják újból visszaigazolni. Más szavakkal kifejezve/előadva Berényi Dénes álláspontját, illetve más oldalról megvilágítva ugyanezt, e folyamat közben történhet a modellek és elméletek megalkotása, de ezek csak addig maradnak érvényben, illetve a tudományos megismerés szolgálatában, ameddig az alapul szolgáló hármas követelmény igazolja őket. Ettől kezdve lehet szó komoly tudományos munkáról. E tudományművelési folyamatban jelentős szerepet játszik a matematika, amely a természettudományos leírás legáltalánosabb formanyelve. Ha e megismerési folyamatot a tudós elme rendben lévőnek találja, akkor eredményét rendszerint közkinccsé teszi a tudományos közvélemény számára, gyakran a matematika segítségével. Nagyon fontos ez az utolsó lépés, mert lényegében ez a nyilvánosság maga az ítélszék.

Mármost egy kísérleti fizikus számára ez a folyamat csak úgy lesz értékes, csak úgy vezethet eredményre, ha maga a felfedező elme is a fogalmak tiszta rendszerével dolgozik. Berényi Dénes ezért tartotta fontosnak, hogy a tudományművelés folyamatába minduntalan beleépítse a fogalmak tisztázását, értelmezését. Szinte figyelmeztető jelként kell ennek szolgálnia, mert ebben is konszenzusnak kell lenni a tudósok között, hogy értsék egymást,⁴ és ugyanakkor bármilyen felfedezés, elmélet, új eredmény ellenőrizhető legyen. Ezért találjuk nagy számban Berényi Dénes publikációiban a sok-sok gondolati tisztázást, a többoldalú értelmezést, összevetést, hasonlítást. A *Tudomány és kultúra* című 2009-ben megjelent gyűjteményes kötetében ennek az elvi fāradozásnak valóságos tárhāza található. Csupān példaként említjūk annak tisztāzāsāt, hogy az ō kutatási területén miként ērvēnyesūl a fizika fēgyelmezett tudomānyművelése. De azt is a tisztāzandó kérdések közé sorolja, hogy mi a különbség, vagy milyen

³ Ezt a hármas feltételt és a belőle levont következtetést Berényi Dénes több írásában említi. Példaként említjūk a *Természettudományos műveltség az ezredfordulón* című írását. In: *Tudomány és kultúra*. Budapest, 2009. 51. Eredetileg megjelent: *Korunk* 11 (2000). 3. szám 6-12.

⁴ Nagy tanulság volt a 20. században, hogy a relativitáselméletet és a kvantumfizikát is az egyes tudósok másként értették, s ebből gyakran az következett, hogy ugyanarról beszéltek, de nem értették egymást. Máskor pedig éppen ez a helyzet vitte őket előre, mert ugyanazt a jelenséget ugyan másként értelmezték, de végül is kiderült, hogy a két magyarázat egyenértékű. Erre szembetűnő példa, amikor a kvantumfizika számára Heisenberg nevével fémjelzett csoport megalkotta a mátrixmechanikai elméletet, Schrödinger pedig a hullámmechanikai leírást. Igazából Neumann János mutatta ki, hogy a két értelmezés „matematikailag is” egyenértékű.

összefüggés van a kultúra és a civilizáció között. Ez azért hasznos, mert más tudományterületek vagy azok tudományágai ezeket a fogalmakat vagy szinonimának tekintik, vagy összemossák. A magyar nyelvterületen senki más nem tisztázta ilyen élesen, mint ő, hogy a kultúra az, amit az emberi elme alkotott, tehát ami az emberben ott van a tudat mélyén, ugyanakkor a civilizáció pedig az, ami ebből a kultúrából látszik. De vannak olyan területek is, amelyek a felvilágosodás óta nincsenek pontosan tisztázva, illetve nincsenek meghúzva érvényességi határaik, s emiatt gyakran konfliktusba kerültek egymással. Ilyen nehéz kérdés például a vallás és a természettudomány viszonya. Ezt ő maga is leegyszerűsítve a *hit és tudomány* vitája körébe sorolja, de közben sok-sok fogalmat tisztáz. Manapság ez a kérdés valóban a *hit és tudomány* címszó alatt jelenik meg a közvélekedés szintjén, de ennek a kérdésnek van egy magasabb szintű tudományos értelmezése is, amelyet e sorok írója személyes beszélgetés során vitatott meg vele.⁵ Később azonban látni fogjuk, hogy valójában ő mégis csak rátapintott a lényegre, s ő maga a „vallási” igazságokat, vagy „hitigazságokat” a maga helyén jól értelmezte. Egyébként az volt tapasztalható a tudós társadalomban, hogy az ő véleménye ezen a területen meglehetősen mérvadó. Ha nem is fogadtak el mindent tőle, véleményét megfontolandónak tartották.

Berényi Dénest igen gyakran foglalkoztatták társadalmi kérdések. Ezekről rendszerint a tudományművelés szempontjából mondott véleményt. Így hozzászólt bizonyos ökológiai kérdésekhez is, vagy például a világ ivóvízproblémáját ő már eléggé korán „megjövendölte”. De hallatta hangját az energiakérdésben is, és sokat foglalkozott a felsőoktatás és a tudományművelés viszonyával. Általában dicsérően szólhatunk arról, hogy sok-sok tisztázandó kérdést felvetett és azokat igyekezett ő maga rendbe tenni, vagy pedig elindította őket a tisztázódás útján. Ennek hallatlanul nagy haszna van/lesz a tudományok „társadalmiasulása” terén.

Berényi Dénes az ATOMKI-ben és az egyetemi körben

Debrecenben Szalay Sándor teremtette meg az atommagfizikai kutatások feltételeit. Már az 1930-as években egynémetszági kutatóintézetben dolgozott egy évet, majd a Nobel-díjas Rutherford, az atommag felfedezője vette maga mellé fél évre. Az elméleti tudás mellett szert tett olyan technikai ismeretre is, mellyel atomfizikai kísérleti eszközök készítésére is képessé vált. Ezzel a készséggel jött haza és 1940-ben kinevezték a Debreceni Egyetem professzorává a Kísérleti Fizikai Tanszékre. Berényi Dénes ezen a tanszéken találkozott Szalay Sándor

⁵ A hit egyfajta elkötelezettséget jelent, inkább helyes lenne a teológia és a tudomány párba állítása. Vö.: Gaál Botond: A teológia mint „fölfelé nyitott” hittudomány. Debreceni Szemle, XXIV. évf. 1. szám, 2016/1. 3-15. URL: <http://szemle.unideb.hu>

professzorral, akit egyre jobban megkedvelt, s ez a személyes rokonszenv a fizika iránti elköteleződésében is meghatározó szerepet játszott. Már említettük: 1953-ban Szalay-tanítványként végzett a fizikus szakon, az akkorra már Kossuth Lajos Tudományegyetem nevet viselő intézményben. Előbb Szalay hívására egyetemi tanársegéd lett, majd az egy év múlva alapított ATOMKI tudományos munkatársa. Így Szalay Sándor közvetlen közelében dolgozhatott. A szélesebb körben folytatott magfizikai kutatások ezzel elkezdődhettek Debrecenben, s ennek egyik reményteljes alakja lett a fiatal fizikus. Szalay úgy szervezte az intézet munkáját, hogy a legtehetségesebb tanítványai között felosztotta a korabeli magfizikai kutatások főbb területeit. Ezek közé tartozott Berényi Dénes is, aki az atommagok béta-sugárzásának tanulmányozását kapta feladatul.

Ekkor még az atomfizikával foglalkozó tudósok többnyire maguk állították elő – technikusok segítségével – a kísérletekhez szükséges eszközöket, így a gyorsítókat és a magfizikai folyamatokban fellépő részecskék vagy sugárzások észleléséhez, illetve tulajdonságaik méréséhez szükséges berendezéseket. Ehhez pedig helyi műhelyeket kellett kialakítani, s ebben igen jól jött Szalay Sándor angliai útján szerzett tapasztalata és gyakorlata. A tanítványokra hamar áterjedt ez az alkotó szemlélet. Berényi Dénest egy ilyen izgalmas kutatói tevékenység, alkotási folyamat kellős közepén kell elképzelni. Az ATOMKI-ben nem csupán a kor színvonalának megfelelő magfizikai gyorsítókat építettek, hanem számos eredeti, új berendezést is terveztek, melyeket az intézet műhelyei készítettek el. Az ezekkel végzett mérések eredményeit közlő angol vagy orosz nyelven írt cikkek a világszerte legismertebb nemzetközi tudományos folyóiratokban jelentek meg. Mivel a béta-sugárzás méréséhez az atommag által kibocsátott elektronok energiáját és szögeloszlását kell mérni, Berényi Dénes csoportja elektron-spektrométereket épített. Az egyre nagyobb teljesítményű spektrométereiket nem csupán saját méréseikhez használták és használják ma is, hanem több nagy európai ország kutatóintézetei számára is gyártottak belőlük. Az ATOMKI egyre erősödött és a nemzetközi tudományos életben kezdett magának rangot szerezni.

Berényi Dénest és csoportját az 1970-es évektől főként az atomok elektronhéjának ütközési folyamatokban tapasztalható viselkedése érdekelte, ami akkor lényegében felderítetlen terület volt. Itt is jelentős, nagy visszhangot kiváltó magspektroszkópiai eredményeket értek el. Azóta ez az Atommagkutató Intézet egyik fő kutatási területe lett, szerteágazó témákkal és alkalmazásokkal. 1981–2004 között Debrecenben került sor a háromévente tartott, a nagyenergiájú ion-atom ütközések területét áttekintő nemzetközi műhelytalálkozókra. Ezeket Berényi Dénes indította el és Észak- és Dél-Amerikától Japánig a szakterület legrangosabb találkozóiként tartották számon.⁶

⁶ Az ezt megelőző három szakaszban található szakmai információk, gondolatok Berényi Dénes egykori munkatársával, Végh László fizikussal, az ATOMKI ny. főmunkatársával való beszélgetés kapcsán fogalmazódtak meg.

Berényi Dénes a tudományszervezésben is kiváló volt, egyre nagyobb gyakorlatra tett szert. A tudományos fokozatok megszerzése után – amint már láttuk – az MTA levelező tagsággal méltányolta tudományos eredményeit, de maga az ATOMKI közössége és a Debreceni Egyetem is személyében látta a nyugálományba készülő Szalay Sándor utódját. Előbb 1974-től igazgatóhelyettesként dolgozott mellette, majd 1976 és 1990 között ő kapott megbízást az intézmény vezetésére. Az egyetemi oktatásban is részt vett, s ehhez kapta meg a már említett egyetemi oktatói címet. Nevéhez fűződik az első magyarországi ciklotron telepítése és a pozitron-emissziós tomográfia (PET) magyarországi meghonosítása az Debreceni Orvostudományi Egyetem kutatóival, orvosaival együttműködve. Ezeket a jövőt alapozó eredményeket elsősorban az ő kitartásának, türelmének és hatalmas szervező munkájának köszönhetjük. Tudományszervezői és tudományos munkáját számos szakmai és társadalmi kitüntetéssel ismerték el idehaza is, melyek közül kiemelkedik az Akadémiai Díj, az Állami-díj, a Magyar Köztársaság középkeresztje. Mindezekről szakmai életrajza ad teljes képet.

A DAB életének fölpezsdítése

Elnöki teendőit 1993-ban azzal kezdte, hogy definiálta a Debreceni Akadémiai Bizottságot. Két egyszerű kérdést tett föl. Először azt, hogy mi a funkciója ennek az akadémiai központnak? Második kérdése pedig ez volt: mi a módja annak, hogy a DAB betöltse a neki rendelt funkcióját? Ezzel a két kérdéssel, illetve az ezekre adott válaszokkal lényegében bemérte a lehetőségeit és meghatározta a feladatát is. Az első kérdésre úgy válaszolt, hogy a DAB funkciója kettős: *egyrészt segíteni a tudományos közösséget, másrészt pedig számot adni a társadalomnak a tudományművelői tevékenységről*. Ami pedig a *hogyan* kérdést illeti, szerinte a DAB elsősorban *fórum* a kijelölt földrajzi régió számára, másrészt pedig tudományközvetítő szerepénél fogva biztosítani szükséges az *interdiszciplinaritást* és a *regionalitást*. Erősen hangsúlyozta, hogy a tudományos eredmények jelentős része akkor fogalmazódik meg, amikor a tudósok egymással személyesen is találkozhatnak. Az igazi tudós számára egy röpke beszélgetés sokszor többet ér, mint egy hosszúra nyúlt, személytelen konferencia.

Még az elejére kínálkozik a sokszor hangoztatott szervezői módszere is. Ez képet ad arról, hogyan gondolkodott és az elnöki munkáját miként szervezte. Volt neki egy belső rendje, mely szerint ő koncentrikus körök mentén látta a DAB küldetését. Legbelső körben helyezkedett el a DAB munkájának megszervezése, ezt vette körül az egyetemi szféra, majd utána következett egy tágabb körben a régió tudományos élete és a legnagyobb kört pedig a külföldi vagy határainkon kívüli tudományossággal való kapcsolat jelentette.

Ami Berényi Dénesnek a DAB-ban végzett elnöki munkáját illeti, csak a legfontosabbakat említjük és csak a lényegyet emeljük ki. Természetesen az elnök mellett egy nagyon is tettere kész elnökség és titkárság működött mintegy 16

fővel. Az elvégzett munka részletei, illetve a konkrétumok megtalálhatók az intézeti irattárban és a Debreceni Szemlében rendszeresen közzétett elnöki és főtítkári beszámolóiban. Az alábbiakban tehát csak néhány olyan feladatot, programot mutatunk be, amelyek betekintést engednek a pezsgő életbe.

A DAB szervezeti működésének átszervezése volt az első lépés. Meglehetősen nehézkesen lehetett az akadémiai munkát szervezni egy olyan régióban, amelyhez Hajdú-Bihar mellett Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megye tudományos tevékenységét kellett összefogni. Ez azt jelentette, hogy a legkeletibb területektől majdnem a fővárosig terjedt a DAB hatósugara, s ilyen körülmények között egyközpontú hathatós tudományszervezői munka aligha lett volna elvárható. A régió keleti és nyugati pontja között közel 300 km távolság van. Ezért először a DAB megerősítette az egy évvel korábbi kezdeményezést, miszerint a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testület nyerve el viszonylagos önállóságát, hogy Nyíregyháza központtal maga is hatékonyan tudja szervezni a keleti régió tudományos munkáját. Ugyanez következett be Szolnok esetében is, amikor 1994-ben a megyei jogú városban hivatalosan is létrejött a megyei Tudományos Testület. A tudományos munka így sokkal hatékonyabbnak bizonyult. A két megyei tudományos testület elnöke tagja lett a DAB elnökségének. Ami pedig a DAB tényleges munkáját illeti, az továbbra is a már korábban kialakított rend szerint folyt, jelesül nagyobb szakbizottságok fogták egybe a kisebb munkabizottságokat. Előbb volt 8 szakbizottság, amely 53 munkabizottságban végezte a tevékenységét, amikor aztán hat év múltán eljött a szolgálatunk vége, volt 11 szakbizottság és 71 munkabizottság. Ezt a célszerűség diktálta így. Kirívó példaként említem meg, hogy az öt vidéki akadémiai központ közül elsőként mi hoztuk létre a Vallástudományi Munkabizottságot, s ennek mintájára és segítségünkkel a Miskolci Akadémiai Bizottság is ennek létrehozása mellett döntött.

A tudományos munka szervezése megkívánta azt, hogy a két megyei tudományos testület segítségével fokozatosan fölmérjük a DAB óriási kiterjedésű területén a tudományos potenciált. Ennek érdekében Berényi Dénes vezetésével elindult egy olyan program, amelynek keretében a DAB teljes vezetősége felkereste a régió minden lehetséges tudományos műhelyét, intézményét, szervezetét. A tudományos műhelyek lehetnek múzeumok, kutatóintézetek, levéltárak, kórházak, egyházi központok, amelyeket egyáltalán csatolni lehetett az Akadémia gazdag tevékenységéhez. Ahol egyáltalán valamilyen szintű tudományos kutatás folyt, azt a műhelyt bekapcsoltuk a DAB munkájába. Ezeket a „kiszállásokat” nem tudjuk mind számba venni és értékelni. Csupán kiemelve néhány esetet, mutatjuk be, hogy milyen értékes szellemi tevékenységre találtunk a régiókban. Szolnokon kétszer is látogatást tettünk, olyan gazdag és pezsgő tudományos életet találtunk részben a múzeumokban, részben pedig a felsőfokú intézményekben. Az első látogatásnak az önkormányzat és a Kereskedelmi és Vendég-

látóipari Főiskola adott otthont. Ekkor mértük fel a megyei műhelyeket, mint tudományművelési lehetőségeket. A hadtudománnyal itt találkoztunk először a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Repülőtiszt Intézetében, de Szolnokon derült ki az is, hogy komoly tudású szakemberek foglalkoznak a kriminológiával és kriminalisztikával. Ők képesek voltak létrehozni a DAB keretein belül egy jól működő akadémiai munkabizottságot, amely aztán országosan is jelentőssé vált. Nyíregyházát kell említenünk következő állomásként, ahová szintén kétszer szállt ki a DAB vezetősége. Itt a tanárképző főiskola, a mezőgazdasági és görögkatolikus teológiai felsőfokú képzés vezető tudósaival találkoztunk, valamint a Jósza András Múzeumba látogatva nagyon ígéretes jövőt és jó szervezettséget tapasztaltunk. Találkoztunk a megyei és városi önkormányzati vezetőkkel, ők maguk fogalmazták meg, hogy Debrecen tudományos erőssége Nyíregyházát is magasabbra emeli. A két nagyváros mellett, illetve környezetében még a kisebb városokba is ellátogatott a DAB egész vezetősége. Ilyen helyek voltak Kisvárdá, Mátészalka, Hajdúböszörmény, Karcag, Hajdúszoboszló, Jászberény. Ezek a kisvárosok mind egyfajta tudományos központot jelentettek a saját régiójukban, és általában egy-egy múzeumban, levéltárban, kutatóintézetben volt tapasztalható a tudomány művelése. Valahánynak az volt a közös problémája, hogy miként biztosítsák régiójuknak a szellemi megtartó erejét. Ezt a DAB komoly tanulságként vette föl programjába és megindult a tények tanulmányozása, majd pedig a segítségnyújtás szervezése. Erről a különös „felmérésről” mindig számot adtunk a Debreceni Szemlében.

A Bay Zoltán Kutatóintézet létrehozásának javaslata a gondolat felvetését követően azonnal megfogalmazódott Berényi Dénes DAB-elnök fejében és néhány hónap alatt a helyi tudósokkal együtt fölmérte ennek lehetőségét, hasznát és szükségességét. Még 1994 januárjában megfogalmazta az illetékes minisztérium számára a kérelmet, melyben biztosította a főhatóságot arról, hogy a Debrecenben folyó természettudományi, különös tekintettel a mezőgazdasági, az orvosi és az atomfizikai tudományművelés színvonalára, a városnak határozottan szüksége van egy ilyen kutatóintézetre. Végül is ez a terv, megfogalmazott vágy nem vált valóra. Amikor Pungor Ernő minisztert erről megkérdeztem Budapesten egyik találkozásunk alkalmával, ő csak annyit mondott röviden, hogy „Debrecenben mindent meg tudtok csinálni Bay-Intézet nélkül is”.

A sajtónyilvánosság Berényi Dénes nagyon szorgalmazta, ezért minden évben sajtótájékoztatót tartott a DAB éves munkájáról. Ha olyan súlyú volt valamelyik rendezvény, hogy annak kapcsán szükségesnek látta a sajtó tájékoztatását, akkor is megtisztelte a sajtót külön meghívásával. Ezeken az alkalmakon rendszerint vele együtt magam is részt vettem. (Ekkor tanultam meg, miként kell/lehet a sajtónak rövid, tömör fogalmazású információkat adni.)

A tudományos munka ösztönzése végett 1996-ban a DAB-ban létrehoztuk a Tudományért A Régióban Alapítványt. Lényege szerint ez biztosította a DAB

által meghirdetett pályázatok díjazását. Ez az alapítvány mindmáig létezik. Ha beletekintünk ennek az alapítványnak a céljaiba, máris képet kapunk az egész debreceni akadémiai pályázati rendszer lényegéről, szándékáról. Más oldalról megvilágítva: teljes körű információt kapunk arról, miként végeztük ebbéli tevékenységünket, kiknek, milyen címen nyújtottunk támogatásokat. Ezt Berényi Dénessel együtt dolgoztuk ki. Érdemes egyetlen példaként idézni az alapítványunk célját és tevékenységét, mert így kapunk hű képet a DAB pezsgő életéről:

Az alapítvány célja:

- a régióban elért kiemelkedő tudományos eredmények megjelentetésének támogatása,
- a határon túli tudományos (különös tekintettel, a magyarsággal összefüggő) kapcsolatok ápolása,
- az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága által kiírt tudományos, oktatási és kutatási pályázatok támogatása, díjazása,
- nem hivatásszerűen kutatást végzők (orvosok, pedagógusok, tanárok, lelkesek és fiatal kutatók, doktoranduszok) munkájának támogatása,
- egyéb, a régió tudományos tevékenységét előmozdító munkák támogatása.

Az alapítvány közhasznú tevékenységei:

- támogatja a tudományok művelését, a tudományos kutatások végzését
- támogatja a tudományos könyv- és folyóirat-kiadást
- tudományos programokat és konferenciákat szervez
- pályázatokat ír ki
- kapcsolatot tart a külföldön élő magyar nyelvű és tárgyú tudományos kutatások művelőivel
- támogatja a határon túli magyar tudományosságot

A DAB-díjak és kitüntetések fedezetét az imént ismertetett Alapítvány biztosította. Az akkori kamatok ezt lehetővé tették, ma már nem annyira kedvező a helyzet. A díjak az alapítvány céljában meghirdetett, igen sokrétű pályázati támogatást jelentik. Rendszerint mintegy félszáz pályázat érkezett be, s ennek elbírálása meglehetősen komoly többletmunkát jelentett a DAB-hoz tartozó tudósoknak és a titkárságnak. Ami a kitüntetéseket illeti, egyik sem jár pénzjutalommal. Az alapítvány hozamának szétosztását, illetve ennek szabályozását Berényi Dénes és a vele együtt működő elnökség a DAB Szervezeti és Működési Szabályzatában pontosan rögzítette. A jelenleg is meglévő díjak és kitüntetések lényegében azonosak az 1993 és 1999 közötti időben létrehozott elismerési rendszerrel.

A Nemzetközi Regionális Tudományos Tanácskozás elnevezésű programmal a DAB kilépett a nemzetközi tudományos élet színterére. Kapcsolatban volt a Heidelbergi Tudományos Akadémiával, vagy a Pugwash Workshop-pal és a

japán tudományos élet kiválóságaival is. Ugyanakkor Berényi Dénes meghirdetett egy olyan *regionális tudományos tanácskozás* programot, amelynek két alprogramja futott párhuzamosan. Az egyik neve ez volt: *Vezető Tudósok Nemzetközi Regionális Találkozója*. A másiké így hangzott: *Magyar Tudományosság a Környező Országokban*.⁷ Berényi Dénes mindig, mindenhol erőteljesen hangsúlyozta, hogy országunk határai ne jelentsenek törésvonalat, mert a tudományos élet ilyet nem ismer. A vezető tudósok első találkozására már 1994 tavaszán sor került, majd még három ilyen találkozó követte. Erre az alkalomra számos tudós jelentkezett: egyetemek rektorai, főiskolák főigazgatói, kutatóintézetek igazgatói és még más jelentős képviselők. Először az egyetemi oktatás és kutatás viszonyát vizsgáltuk a környező országokban, később eltolódott a program időszerű tudományos kihívások, programok, feladatok irányába. Időközben mindig megrendeztük a környező országok magyar anyanyelvű tudósainak is a találkozóját, amely ugyanilyen létszámú volt. Szerettünk volna segíteni a határainkon túl élő magyarjainknak, hogy legyen anyanyelvű felsőoktatási intézményük, például Erdélyben egy magyar nyelvű egyetem. Ennek lehetőségét föl is mértük.⁸ Erdélyben nem láttuk olyan kedvezőnek a helyzetet, mint azt reméltük, holott nagyszerű magyar tudósokat találtunk, de számuk nem volt elegendő. Az Erdélyi Múzeum Egyesülettel különösen is jó kapcsolatot ápoltunk, s elsősorban ennek volt köszönhető, hogy ma már – a hazai tudósok segítségével – működik a Sapientia Tudományegyetem és a Partiumi Keresztény Egyetem. Mindkettő a Magyar Köztársaság jelentős anyagi támogatásával működik. Berényi Dénes ezt a programot, illetve folyamatot bölcsen vezette le. Ezt támogatta a Magyar Tudományosság Külföldön központi akadémiai tevékenység 1997-ben létrehívott Domus Programja, amelyet évekig Berényi Dénes vezetett Budapesten.

Kapcsolattartás a régió gazdasági életével egy igen hangsúlyos programja volt Berényi Dénesnek, hiszen a kialakulóban lévő nagy vállalatok, üzemek, magáncégek ekkorra már láthatóan komoly anyagi magasságokba kezdtek emelkedni. Ezért ő gyakorta meghívta a városi és a megyei Gazdasági és Iparkamara

⁷ Ez az egész folyamat sokkal bonyolultabb volt. Először az MTA tekintélye alatt létrejött a határon túli magyar tudományos műhelyek találkozásának szervezése 1993-ban, majd ez fölerősödött a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság létrehozásával 1996-ban. Ennek az égisze alatt kapott a DAB és vezetősége kiemelt szerepet Berényi Dénes vezetésével, és a leírt debreceni programokat is ezen belül kell elképzelni, bár teljesen önállóan végeztük. Lényeg: mindent az MTA tudtával és a Magyar Köztársaság támogatásával szerveztünk.

⁸ Ennek folyamán olyan ismeretek birtokába kerültünk, amelyek hasznosak voltak a hazai döntéshozóknak az erdélyi és kárpátaljai felsőfokú intézetek magyarhoni támogatását illetően. Csupán példaként említjük meg azt is, hogy felmérésünk kiterjedt a tudományos fokozattal rendelkezők számára nézve, azok szakterület szerinti megoszlására, a tudósok korára és még egyéb területekre is.

vezetőit. Tőlük is várt bizonyos segítséget a tudományművelés támogatásában, de elsősorban inkább arra terelte a figyelmüket, hogy a gazdasági fejlődésből származó hasznot forgassák vissza a saját gazdaságukba, még hozzá a társadalmi-gazdasági-technikai folyamatok kellő szintű tudományos vizsgálatával. Az ilyen típusú természetes „külső kapcsolat” körébe sorolhatjuk és itt említjük meg, hogy az önkormányzatokkal is életszerű kapcsolat kialakítására törekedett az elnökünk. Elsősorban Debrecen, Szolnok és Nyíregyháza jöhetett itt számításba, de jól jellemzi ezt a törekvést az, hogy a Debrecenen kívüli elnökségi programjainkat mindig azzal kezdtük, hogy fölkerestük a város polgármesterét. Ez nem csak illendőségből történő látogatás volt, hanem a kisebb régió érdekében végzett tárgyalás lehetőségét biztosította.

A Debreceni Szemle

Nagyon fontos előrebocsátani, hogy a Debreceni Szemle újraindítása jelentős mértékben Berényi Dénesnek volt köszönhető. Ennek kezdete szinte egybeesett az ő DAB-elnyökké történt megválasztásával, ami végül is szerencsés egybeesésnek volt. Az akkori jogi megfontolások alapján ő lett egy személyben a Szemle kuratóriumának is és szerkesztőbizottságának is az elnöke. Ez számára hatalmas feladatot jelentett, mert a Debreceni Szemle már működött 1927 és 1944 között, és most nem volt közömbös, hogy életképesen újraéleszthető-e. Nagyon körültekintő munkával, jogi teendőkkel és személyi megfontolásokkal ez sikeresen végbement. Az indításkor kialakult helyzetet már az életrajzi részben ismertettük, itt inkább arra tesszük a hangsúlyt, miként került sínre újból a Szemle. Az akkori Universitas Egyesülés és a DAB karolta föl, adva hozzá a szellemi hátteret, az anyagi támogatást pedig jobbra Debrecen Város Önkormányzata, kisebb részben a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat biztosította. A Szemle hamarosan a régió tekintélyes folyóiratává vált. Berényi Dénes kuratóriumi elnök folyamatosan pályázott a gazdasági profitot termelő társaságoknál, cégeknél, intézményeknél, vállalatoknál, hogy ha jelképesen is, támogassák a Debreceni Szemlét, a régió legátfogóbb kulturális és tudományos folyóiratát. Nem a pénz miatt történt ez, hanem azzal a céllal, hogy kutatásaikban, tudományos erőfeszítéseikben őrizték meg a kapcsolatot velünk.

Fölmerülhet a kérdés, miért éppen a külső szervezetek, önkormányzatok támogatásával indult újra és működött a Debreceni Szemle? Miért nem az óriási egyetem finanszírozta? A válasz nagyon egyszerű. Ez ugyanis Debrecenben a város történelméből adódóan igazából egy elvi kérdés. A városban dolgozó tudósok föl kínálják a szellemi munkájukat a város és a régió számára, s ezért ellenértékként nem várnak mást, csak annyit, hogy maga a város gondoskodjék ennek közzétételéről. Ezt tartalmazza a negyedévenként megjelenő folyóirat. Az adófizető polgárok jótéteményét a tudósok ilyenén tudják megszolgálni. Ez itt

régi hagyomány, bárcsak ma is ez a szemlélet segítené a Debreceni Szemlét a jövő felé vezető úton!

A professzor társadalmi és politikai szemlélete

Vannak nagy tudású személyek, akik inkább jóindulatú külső szemlélői a politikai életnek. Ez nem jelenti azt, hogy nem érdekli őket a társadalom jóléte, a köz-erkölcs, a világ tudományos szemlélete és még megannyi kérdés, amelyek a környezetükben élők boldogulására vonatkoznak. Az ilyen emberek nem a közszereplők politikai szemüvegén keresztül nézik a társadalom életét, hanem van egy bizonyos mély tudásuk a szellemi élet valamelyik területén, s a tudásuk, felfogásuk, szerzett tájékozódásuk alapján viszonyulnak az adott kor emberi közösségeihez. Berényi Dénes is ezek közé tartozott. Az ilyen típusú tudós emberek politikai felfogását is csak úgy közvetve vagy „messziről” lehet némileg megismerni. Ez főként azért van így, mert kialakult az a felfogás, miszerint a politikusok pártokba tömörülnek, és ennek a megfordításként azt az elvet vallják, hogy csak a pártok adhatják a választható politikusokat. Ez persze kitermelheti az éleslátású, művelt politikusokat, ugyanakkor a tapasztalat szerint sok-sok „politikus” elszűrül, mert kevésbé tudja követni a tudományok és a kultúra fejlődési ütemét. A tudósok idejét viszont annyira leköti a tudományművelés, illetve a naprakész állapot fenntartása, hogy csak a felszínen való tájékozódásra marad erejük és idejük. Ezért nem ítélték meg egzakt módon a tudósok politikai álláspontja. Mindebből az is következik, hogy ők kevésbé tárják politikai meggyőződésüket a számukra adatott nyilvánosság elé. Erre az egyik legjobb példa az én személyes, baráti viszonyom Berényi Dénessel. Politikai, vagy politikai vetületű kérdések megbeszélésével mi nagyon keveset foglalkoztunk. Csak annyit, amennyire szükségünk volt a tudományos élet szervezéséhez. Súlyt helyeztünk arra, hogy Debrecen város és a DAB-hoz tartozó régió önkormányzati, társadalmi vezetőivel jó kapcsolatokat ápoljunk, de a pártok jótetszését, vagy kegyeit egyáltalán nem kerestük. A DAB-ban pártpolitikai rendezvényt nem engedélyeztünk, de a vallási, felekezeti alkalmakat sem.

Ami Berényi Dénes politikai jellegű véleményét illeti, nem igazán ismertem meg, mert nem kérdeztük egymást e felől. Számomra úgy tűnt, hogy sem ő, sem én nem igazán mártóztunk bele a politikába, különösen a pártpolitika sűrűjébe. Ez korántsem jelentette azt, hogy ne érdekelt volna bennünket a közélet, sőt nagyon is, de másképpen, mint azt a politika csataterén oly csörtetve megvívják. Mindketten a szellem és az erkölcs felől közelítve fogtuk fel a „város jólétéért”, a *polis előmeneteléért* vívott küzdelmünket. Ez is politika, csak másképpen! Mi ezt tettük. A Berényi Dénessel együtt töltött két évtized alatt csupán kétszer hallottam tőle politikai természetű megnyilatkozást. 1999 tavaszán meghívást kaptunk Nagyváradra, méghozzá egy olyan alkalomra, amelyen részt vett Orbán Viktor miniszterelnök is. Ekkoriban azon fáradoztunk, hogy miként lehetne ma-

gyar nyelvű felsőoktatási intézményt létrehozni a nem régiben még magyar városban. Ezt a váradiak is jól tudták. Korábban még egyikőnk sem találkozott Orbán Viktorral. Amikor autóval Várad felé haladtunk, az úton Berényi Dénes elmondta, hogy amikor 1989-ben Nagy Imre és öt társának az újratemetésén Orbán Viktor felszólította a szovjeteket hazánk elhagyására, akkor nagyon megijedt. Túl meredeknek, merésznek találta. De folytatva a „politizálást”, most azonban már másként látja őt, méghozzá úgy, hogy magasan mindenki fölé emelkedve vált méltó miniszterelnökké. A másik politikai jellegű megjegyzést Berényi Dénestől akkor hallottam, amikor nyilvános ülésen Szalay Sándorra emlékeztünk 100. születésnapján az ATOMKI-ban. Szalay nem hajlott sem jobbra, sem balra, ez köztudomású volt. Négy professzor volt a Debreceni Egyetemen, akik 1944-ben a szovjet csapatok közeledtével sem hagyták el a várost. Közöttük volt Szalay Sándor és Sántha Kálmán is. Sántha Kálmánt koncepciós eljárás alapján elmozdították professzori állásából és Balassagyarmatra száműzték a rákosista időkben. Szalay Sándor viszont a háború után és az ötvenes években is mint egy „várúr” megmaradt a tanszéki és kutatóintézeti posztján. Berényi Dénes elmondta, hogy egyszer megkérdezték tőle: „látva Sántha Kálmán szomorú esetét, neki miként sikerült megmaradnia?” Mire Szalay azt felelte: „Ja, tudjátok, Sántha Kálmán nem tudta azt, hogy ezekkel nem szabad parolázni!”⁹ – Egyébként az volt a tapasztalatom, hogy Berényi Dénest maga a politika, mint olyan nem különösebben érdekelte, és nem is igen tudta, hogy ki melyik párttal szimpatizál. Mindenki a jót kereste! Ő olyan volt, mint akinek van egy ügye, a magyar tudományosság előmenetele, s ezért harcolt, küzdött, kért, pályázott, tárgyalt és fáradozott egészen haláláig.

Különös helye az egyházi közéletben

Ezt a témát Berényi Dénes esetében külön szakaszban érdemes tárgyalnunk. Ugyanis azt mindenki tudta róla, hogy mélyen vallásos. Ennél több információval azonban – a családján kívül – csak a közvetlen barátai, vagy munkatársai rendelkeztek. Én is azok közé tartoztam, akiket bizalommal fogadott barátságába. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az ő egyházi életben való forgolódásáról minden ismeret birtokában lennék, illetve lettem volna akkor, amikor munkatársam voltam. Sőt, csak bizonyos részleteket ismertem, mert erről őt soha nem kérdeztem. Ezeket személyes ügynek tekintettem és megelégedtem annyival,

⁹ Itt arra kell gondolni és ezt a *Szalay Sándor, az ember* című előadásában Berényi Dénes is kifejtette, hogy Sántha Kálmán a nyilas időkben is ellenállást tanúsított, és ezt a háború utáni kommunisták hozzájuk való közeledésnek fogták föl. Eleinte Sántha Kálmán professzor is mutatott irántuk némi rokonszenvet, amikor azonban kiderült, hogy a kommunizmusról neki más véleménye van, csúnyán elbántak vele. Az egyetemi közvélemény ezt jól ismeri, itt nem részletezzük.

amennyit ő megosztott velem. Amikor mostanában a családjától érdeklődtem ezekről a kérdésekről, magam is meglepődtem, milyen keveset tudtam/tudok róla. De ez így volt jó, mert bár különböző felekezethez tartoztunk, de – őszintén szólva – a jelenlétében ez a különбözőség szinte eltűnt, és egymás előtt nem volt szükségünk az önazonosság érzésére. Ez volt maga az igazi ökumené! Amit most tudok róla, az sem teljes, sőt messze nem az. Négyfelé osztva mondom el mindazt, amit ma bárkivel megoszthatónak vélek.

- Berényi Dénes római katolikusnak született. Hitét elsősorban a Munkácson született édesanyja plántálta, de édesapja is hitben járó erdélyi ember volt. Berényi Dénes egész családja istenfélő életet élt és él ma is. Temetésén a debreceni püspök, a közeli jó barát, Bosák Nándor szolgált gyászmisével.
- Debreceni piarista gimnazistaként Bulányi György paptanár volt a magyar-tanára. Gondolatait, véleményét rokonszenvesnek találta, személyének hatása tovább kísérté fiatal éveiben is. Bulányi azt szeretete volna elérni, hogy az egyház lelkeségében gyarapodjék, azaz a lelki élete által megújuljon a szolgálata. Ezt úgy látta elérhetőnek, ha először mindenki a kisebb közösségeiben valósítja meg ezt a célt, tehát először a családjában, majd a kisközösségekben, ahol az imádság és lelki gyakorlatok, illetve lelki vezetés révén kerül közelebb a krisztusi élet megvalósulásához. Másképpen: eljut az érett felnőttkorba, amikor egyéniséggé formálódik és tartása lesz. Ez viszont oda vezetett, hogy az egyházon belül létre kellett hozni ún. kisközösségeket vagy bázisközösségeket. Ők a Bokor-közösség nevet adták maguknak. Ehhez csatlakozott Berényi Dénes is a családjával. Időközben Bulányi György mozgalmát a római egyház fragmentálódásnak vélte és helytelenítette. Mi több, Bulányit az állami bíróság is hosszú börtönbüntetésre ítélte még 1952-ben és csak 1960-ban szabadult. A börtönévek után folytatta a „Bokor-mozgalom” szervezését, és még Ratzinger bíborossal is vitába keveredett. A Bokor-kisközösség tagjainak ezt nehéz volt követni, ezért inkább önállóan próbáltak a lelki megújulás útján járni. Egy ilyen debreceni Bokor-kisközösségnek lett aztán a vezetője Berényi Dénes. Mindezt úgy kell elképzelni, hogy ők nem léptek ki a római katolikus egyházból, hanem azon belül egy intenzívebb lelki életet gyakorló sejt-ként működtek. Bosák Nándor püspökkel is tartották a kapcsolatot, de Berényi Dénes számos tudós barátja és Püski Lajos református lelkész is elfogadta a meghívásukat.
- Mi jellemezte ezt a csoportot? Ahogy én látom, ez a csoport rendkívül ragaszkodott a jézusi tanításokhoz és ennek érdekében igen nagy erőfeszítéseket tettek, illetve tesznek ma is azért, hogy a Szentírás tanítását megismerjék, annak következményeként pedig a Krisztus-követő keresztyén életüket éljék az őket körülvevő társadalomban. Berényi Dénesre felejthetetlen hatást tett Új-Delhiben a Teréz-anyával való találkozás is. Bátorságra ösztönözte egy olyan ideológiai környezetben, amely furcsán nézte, sőt nem

nézte jó szemmel a vallási csoportok elkülönülő tevékenységét. Az általa vezetett csoport tagjai előbb magánházaknál összegyűlve tanulmányozták a Bibliát, majd a Szoboszlói úton 1998-ban megépült Szent Család Kápolna lett az állandó helyük. Egy év múlva, 1999-ben Berényi Dénes és felesége megalapították a Szent Család Kamilliánus Családcsoportot. Ez lényegében egyfajta pecsétet jelentett arra nézve, hogy az életüket is Krisztus tanítása szerint élik meg, és föl vállalják a betegek, szenvedők, fogyatékosak vagy mozgássérültek pasztorációját. A hitük szabta parancs szerint éltek! Ezt a keresztyén szolgálatot a Berényi-házaspártól a családja vette át, és mind a mai napig hűséggel folytatják a szüleik által megindított kamilliánus szellemű jószolgálati tevékenységet.

- Hogyan képzeljük el Berényi Dénes egyházi szerepét? Kénytelen vagyok teológus szemmel vizsgálni az ő gondolkodását, életszemléletét, s ez meglepő képet eredményezhet. Ugyanis Bulányi György esetében is az látható, hogy amikor az egyházról, az emberi életéről, az élet értelméről szól, akkor ezt jobbra a Biblia alapján teszi, érvelése majdnem kizárólagosan biblikus.¹⁰ Ez azért érdekes, különösen is a keresztyén gondolkodásban nem túlságosan járatos olvasó számára, mert egy igazi katolikus hívő ember számára elsősorban az a mérvadó, amit az egyháza, leginkább az egyház feje, a pápa, vagy a Tanítói Hivatal mond. Hit és erkölcs dolgában ehhez kell igazodnia. Mármint ha alaposan megvizsgáljuk Berényi Dénes vallással kapcsolatos írásait, az érvrendszer nála is jobbra a Biblia világából való. Más szavakkal kifejezve, a tekintély az ő esetében is a Szentírás, főként Jézus tanítása volt, nem pedig a központilag kiadott pápai enciklikák vagy egyházi körlevelek, útmutatások. Ezeket is hasznosnak ítélte, de látszik gondolkodásának egyértelműen biblikus jellege. Rövidre fogva, úgy lehet eligazodni ebben a kérdésben, ha tudjuk, hogy *a római katolikus szemlélet szerint az egyházon keresztül lehet megközelíteni Krisztust, a protestáns szemlélet szerint pedig Krisztuson keresztül lehet megközelíteni az egyházat*. Ha Berényi Dénes írásait, életvitelét, megnyilatkozásait, világképét, szemléletét nézzük, akkor meglehetősen közel van a protestáns felfogáshoz. Nem is beszélve arról, hogy bár megmaradt a római egyház tagjának, de igazából ő az egyháznak több kardinális tanítását, felfogását nem tudta elfogadni, mint például sem a cölibátust, sem a pápai csalatkozhatatlanságot, sem a csodákkal kapcsolatos egyházi gyakorlatot. Református szemmel nézve, ő úgy tűnik föl az emlékeimben, mint aki a katolikus és protestáns teológiai felfogás közötti útszakaszon közelebb áll az utóbbihoz.

¹⁰ E sorok írója teljesen véletlenül 1999-ben a New York-i 69-es utcai Református Egyház templomában, református lelkészi palástban hallotta prédikálni Bulányi Györgyöt.

A spirituális tényezők

Láttuk, hogy Berényi Dénes milyen aktív volt a tudományművelés terén és a tudományos élet szervezésében egyaránt. Alapvetően mindig friss gondolkodású, ötletekkel telt és a jó ügyekért lelkesedő, határozott véleményt formáló, az igényes szellemi és erkölcsi életért szót emelő személyiség volt. Mindezeket bátran és őszintén tette. Volt egy nagyon jó tulajdonsága. Előbb mindent igyekezett átgondolni, s ha egyszer belső meggyőződésévé vált az elgondolt szándékának igaz volta és ennek jószolgálati haszna, akkor azért nem volt rest küzdeni. Végül is úgy lehetne őt jellemezni, hogy lelkében és szellemében mindent igyekezett magában értelmesen elrendezni, méghozzá úgy, hogy a legnagyobb jóindulatot tanúsította az ember valamennyi szellemi tevékenysége iránt, beleértve a művészeteket, a vallásokat és a filozófiákat. Ebben a lelki-szellemi igyekezetében kell elhelyeznünk azt a nagy területet is, amely az ő vallás-értelmezéséről, keresztyén hitéről, és ebből a hitfelfogásból folyó életéről szól.

Berényi Dénes a tudományt, a filozófiát, a művészetet és a vallást az emberi szellem olyan törekvésének tartotta, amellyel a valóságot igyekszik megragadni. Például a művészetet is egy olyan szándéknak gondolta, amely ténylegesen a valóságot próbálja tükrözni, de ennek a valóságnak a tudományhoz képest más rétegeit éri el. Rodin-t szívesen idézte: „*A művész ... lát, vagyis szemét mintegy szívébe helyezve kiolvassa a természet titkait.*”¹¹ De az is elgondolkodtatta, hogy vajon meddig ér el vagy juthat el a tudomány a valóság megismerésében. Azt már vakhitnek tartotta, ha a tudós azt hiszi, hogy kizárólag nála van a „bölcsek köve”. Az ún. „végső kérdések” dolgában, mint például *mivégre vagyunk-e világban*, vagy *ki vagyunk-e szolgáltatva a vak véletlennek*, a tudomány már nem tud válaszolni, de nem is feladata. Amikor tehát a valóság megismeréséről van szó, annak kizárólagos birtoklását senki nem sajátíthatja ki magának, nem vonhatja a maga illetékességi körébe, mert bizony e szellemi törekvés folyamatában a tudománynak is, a művészetnek és filozófiának is „be kell állnia a sorba”.¹²

Berényi Dénes nem volt „valláskutató”, hanem egy hitben érett, igényes és értelmes keresztyén ember, aki elgondolkodott azon, miképpen kapta ő a hit ajándékát. Ezt Isten kegyelmének tulajdonította. Magát a keresztyénséget egy világvallásnak tekintette, s azt tartotta maga számára feladatnak, hogy keresztyén hitéről számot adjon. Mindenki számára követhető módon, biblikus érveléssel Krisztus-követőnek tartotta magát, ami azt jelentette számára, hogy Jézus Krisztusban Isten az ő szeretetét, a legfőbb lényegét nyilatkoztatta ki. Krisztus léte Berényi Dénes számára az isteni szentháromság révén válik világossá, azaz Isten az emberhez és teremtet világához való szeretetét az által tette nyilvánvalóvá, hogy Krisztusban felvette magára a teremtetett lét formáját. Ebből nagyon

¹¹ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 89.

¹² Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 89.

súlyos dolgok következnek, idézzük is őt: „*A krisztusi erkölcs pedig a legneme-
sebb, amit ember maga elé tűzhet. Az evangéliumok azt hirdetik, amit nyílt
szemmel és szívvel az ember a mindennapok során maga is megtapasztalhat:
nem lehet az emberi élet értelme ... a gazdagság, a hatalom, az élvezet hajszolá-
sa. Az élet célja Krisztus szerint Isten és az embertárs szolgálata. És ez utóbbi-
nak az előbbi a biztosítéka és szentesítése, mert ha minden a véletlen játéka,
akkor csak magammal szabad törődnöm.*”¹³ Ez az idézet már nagyon sokat el-
árul. Mégis hogy közelebb kerülhessünk az ő személyéhez és lássuk az ő lelki-
hitbeli mélységét, válasszunk tőle egy olyan gondolatot, amely betekintést enged
személyiségének belsejébe, s amely felfogásának teljességét tárja elénk. Ő ugya-
nis konkrétan elmondja, mi következik az ő Krisztus-hitéből: „*Aki tud hinni a
szerető személyes Istenben, akiben megérlelődik az a meggyőződés, hogy végső
soron a lét, a világ és a saját életének értelme Isten kezében van, akörül elrende-
ződnek a dolgok, és az élet ezer problémája közben is nyugodt tud maradni, Isten
kezében tudja magát.*”¹⁴

Látszik világosan, hogy ez egy hitben letisztult ember megnyilatkozása, aki
képes elrendezni magában az élet szellemi természetű dolgait. Bármikor kérdez-
ték, akár írásban vagy szóban, mindig azzal kezdte, hogy a hit Isten ajándéka,
nem pedig a tudományos fáradozás eredménye, nem is valami általános emberi
képesség szüleménye, nem is logikai végtermék. Ezért a keresztyén ember a
hitére nem lehet büszke, nem lehet gögös, másokat pedig nem nézhet le, „*hiszen
hitét ajándékba, ingyen kapta, nem kiérdemelte*”.¹⁵ Ő, mint természettudós gyak-
ran hangsúlyozta, hogy nem azért vagyunk keresztyén, hívő emberek, mert má-
sok is hisznek, különösen nem azért, mert a természettudósok mintegy 40 vagy
50 százaléka istenfélő, hanem „*azért hiszünk, mert elfogadtuk Isten kegyelmét,
amivel a hitet ajándékozta nekünk*”.¹⁶

Hogyan látta Berényi Dénes a teremtetett mindenséget? Lévén természettu-
dós, ez nyilvánvalóan foglalkoztatta őt. Azt elképzelhetőnek tartotta, hogy a ter-
mészet szemléletéből vagy a világmindenség törvényeiből valamiképpen Isten
létére lehessen következtetni. De a hit végül is nem lehet természettudományos
következtetés eredménye, a hit nem tudományos megismerés következménye.
Isten létét bizonyítással nem lehet belátni. De a természettudós sem juthat olyan
gondolatra, hogy csak az létezik, amit ő az érzékszerveivel tapasztal, vagy mű-
szerek segítségével föltár, és ezen kívül semmi más nem létezik, mert bár ezt
lehet vallani, de – teszi hozzá –, „*ez már nem természettudományos ismeret*”.
Amikor arról szól Popper nyomán, hogy „*csak az a vallásos hit lehet érték, ame-
lyet szabadon fogadtak el*”, ezt világosan meg is magyarázza Jézus és a tanítvá-

¹³ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 91.

¹⁴ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 91.

¹⁵ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 92.

¹⁶ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 92.

nyainak vitájából, s itt is ragaszkodik a Biblia tanításához.¹⁷ Mi több, azt is fölveti, és ez által elgondolkoztatja az olvasóit, illetve a beszélgetések során többször elgondolkoztatta a hallgatóságát, miszerint a hívő ember számára valóban kísértés lehet, hogy hitbeli meggyőződését tudományos eredményekkel támassza alá, vagy egyszerűen csak azt mondja, hogy ahol a tudomány már nem boldogul, ott a hit megoldja a gondolati problémákat. Erről szó sem lehet. De a tudományokba vetett hit sem lehet olyan, amely a vallásos hit cáfolatát jelenthetné, mert a tudomány sem ismer végleges igazságokat. Jó példa erre Newton elmélete, amelyről azt gondolták, hogy az emberi tudományos teljesítmény végső igazsága, mert ő megragadott valamit Isten gondolataiból. A 20. században ugyanis bekövetkezett, hogy a Newton-féle természetleírás átadta helyét egy általánosabb igazságnak, a relativitáselméletnek, amellyel a makrovilág jelenségei pontosabban magyarázhatók. Ugyanígy a mikrovilágban sem volt alkalmazható a newtoni törvények determinisztikus jellege, és be kellett vezetni helyette a valószínűségi „törvényeket” a kvantumfizika előrejutása érdekében. Nincs tehát olyan tudományos igazság, amely végérvényesen írja le a természet működésének rendjét! Ebből nagyon komoly következtetésre jutunk. Mindez ugyanis a világ természettudományos megközelítésére vonatkozik, de semmiképpen nem lehet belőle sem a hitet igazolni, sem pedig a hitet cáfolni.¹⁸ A Szentírás ugyanis nem a teremtettség működésének törvényszerűségeire nézve állapít meg tényeket, amikor a Teremtő Isten kijelentéseit tárja az ember elé. Egészen pontosan arra utal, hogy ennek a világnak van Teremtője és Gondviselője! Itt figyelhetjük meg, hogy Berényi Dénes gondolkodásában milyen fontos szerepet tölt be a Szentírás és annak értelmezése. Szinte a protestáns teológiai gondolkodást követi.

Látjuk tehát, hogy Berényi Dénes a maga erejével – Pál apostol szép kifejezését használva – „megharcolta a hit nemes harcát” (1Tim 6,12-16). Mint természettudós az atommagkutatók körében ismert volt, de ismert volt istenfélő magatartása is. Az ajándékba kapott talentumait bölcsen használta ki, s így az élet szinte minden területén bőven kamatoztatta. A természetet olyan „áhitattal” vizsgálta, mint Isten teremtettség világát, s az emberi értelmet pedig szintén a teremtettség világhoz tartozónak vallotta, amely alkalmas a mindenség felfogására. John D. Barrow-nak adott igazat: „*Úgy vizsgáljuk a természetet, mintha azt egy, a miénkkel nem azonos értelem rendezte volna el. A tudósok lényegében ezt teszik, akár vállalják nyíltan ezt az eszmét, akár nem; másképpen nem lennének tudósok.*”¹⁹

¹⁷ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 92-93. Mindkét idézet itt található.

¹⁸ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 93-94. Az itt olvasható és kifejtett gondolatok összefoglalása.

¹⁹ Vö: Berényi Dénes: Tudomány és Kultúra, i.m. 93.